

Найактуальніше

УДК 378:63(477)

© 2021

ВИЩА АГРАРНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ЧАСУ

С.М. Ніколаєнко¹, М. С. Ніколаєнко²

*¹доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НААН
²доктор філософії*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна

e-mail: ¹rectorat@nubip.edu.ua, ²msnikolaienko@gmail.com

ORCID: ¹0000-0001-5271-1777, ²0000-0003-2213-4985

Надійшла 19.10.2021

Мета. Проаналізувати динаміку розвитку аграрної освіти в Україні за останнє десятиріччя; розглянути зміни й охарактеризувати стан якості освітньої, інноваційної та дослідницької діяльності, основні тенденції в забезпеченні кваліфікованими кадрами аграрного сектору економіки, вплив на освітній процес карантинних обмежень, дистанційного навчання, демографічних змін. **Методи.** Аналіз статистичних даних — матеріалів, зібраних ученими НУБіП України, Асоціацією аграрних закладів освіти; результатів засідання Ради з аграрної освіти при Міністерстві освіти і науки України за участю міністрів освіти і науки та аграрної політики і продовольства. **Результати.** Ключовою проблемою сьогодення є підвищення якості освітнього процесу, поєднання навчально-наукової діяльності з практичною підготовкою студентів через підвищення ролі роботодавців, аграрного бізнесу. Наголошується на доцільності розробки та внесення Асоціацією закладів вищої аграрної освіти, Спільною ректорів закладів вищої освіти спільно з народними депутатами України законодавчих ініціатив щодо стимулювання стейкхолдерів до фінансування процесу підготовки кадрів і проведення дослідницьких робіт, поліпшення діяльності навчально-дослідних господарств, зв'язків із підрозділами Національної академії аграрних наук України. Запропоновано напрями вдосконалення системи державного замовлення, що ґрунтується на ретельному аналізі реального сектору економіки з урахуванням потреб місцевих громад, міжнародного ринку праці, молоді. **Висновки.** Матеріали статті, висновки та пропозиції можуть бути корисними для наукових установ, закладів освіти, органів державної влади, місцевих громад, громадськості.

Ключові слова: аграрний сектор, якість освітнього процесу, держзамовлення, дистанційна освіта, потреба в кадрах, ринок праці, співпраця з бізнесом.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202112-01>

Концепція сталого розвитку сільського господарства ґрунтується на необхідності достатнього виробництва продовольства для зростаючої кількості населення при збереженні природних ресурсів, якості води і ґрунту, екосистем та інших чинників. Україна, інтегруючись у процес розвитку світової економіки з урахуванням тенденцій міжнародного поділу ринку праці, міграції капіталу, людських і виробничих ресурсів, перебуває в полі кризових явищ, спричинених глобальною пандемією. За таких умов особливо гострою є потреба в кваліфікованих працівниках для агросектору, гармонізації ринку праці та освітянських послуг. У цій сфері спостерігаються істотні перекося: надмірна підготовка кадрів з окремих спеціальностей за наявності проблем із заповненням вакансій в інших напрямках чи галузях. Як наслідок, на ринку праці маємо кваліфікаційну «прогалину», спровоковану *skills mismatch*, коли компетенції працівників є або надлишковими, або недостатніми для виконуваної роботи [1]. Тому підвищення якості людського капіталу, ефективне його використання з урахуванням не лише потреб окремої країни, а й усього світу є одним із головних завдань кожної цивілізованої держави.

На думку ізраїльського вченого-історика Ювала Ной Харарі, нині всесвіт стоїть перед революційними змінами — злиттям 2-х могутніх цивілізаційних потоків. З одного боку, біологи розшифровують генетичні таємниці, з другого — вчені-комп'ютерники дають нам безпрецедентну швидкість обробки даних. Країни, які першими оселять поєднання цих процесів, першими опанують штучний інтелект і очолять прогрес. Країни, які не зможуть цього зробити, стануть назавжди «відсталими» [2].

Народи, нації, держави та їхні уряди, які не усвідомлюють значення розвитку освіти, науки, технологій, економіки знань, із часом можуть бути за межами цивілізації. Ситуація ускладнюється й нагальними проблемами: загрозою пандемії, екологічною кризою, спричиненою підвищенням температури повітря Землі, глобальною посухою.

Білл Гейтс у своїй книзі «Як відвернути кліматичну катастрофу» окреслює сучасні глобальні завдання для людства: не

допустити руйнівних наслідків зміни клімату, припинити викиди парникових газів в атмосферу. Тому нове покоління вчених, екологів, фахівців з аграрної, переробної сфери мусить «розробити серйозні плани для досягнення нульових викидів в атмосферу, відвернути катастрофу» [3]. За його висновками, для людства найближчим часом, крім завдання збільшити на 70% виробництво продуктів харчування, потрібно скорочувати парникові викиди з 51 млрд т на рік аж до нуля. Для цього потрібна велика кількість інновацій і добре підготовлені сучасні кадри.

Чи готова Україна до цих змін? Вважаємо, що ні, тому слід провести велику підготовчу роботу в цьому напрямі, поєднати зусилля вчених усіх академій, університетів.

Мета досліджень — провести короткий ретроспективний аналіз минулого десятиріччя з питання підготовки фахівців у закладах аграрної вищої та фахової передвищої освіти і визначити основні тенденції розвитку освітянських послуг в аграрній галузі, продиктовані вимогами ринку праці, часу та умовами розвитку суспільства.

Матеріали та методи досліджень. Увага до аграрних закладів вищої освіти (ЗВО) в Україні є не випадковою. Адже за об'єктивних причин аграрний сектор нині є провідним в економіці країни, забезпечуючи 17% ВВП і 38% валютних надходжень. У сільському господарстві України функціонують майже 56,5 тис. суб'єктів господарювання, із них — 39 тис. фермерських господарств. Вони використовують 21,6 млн га сільськогосподарських угідь. У власності агробізнесу лише основних засобів вартістю — понад 100 млрд грн.

Кількість сільських населених пунктів в Україні — 28,5 тис., а чисельність сільського населення — 14 млн осіб. У виробництві сільськогосподарської продукції зайнято майже 2,6 млн осіб, зокрема на сільськогосподарських підприємствах — 460 тис. осіб [4].

Нині в Україні діє 21 заклад аграрної вищої освіти та 104 коледжі, які готують кадри для аграрного сектору за 59 бакалаврськими та 47 магістерськими програмами. Порівняльний аналіз напрямів підготовки фахівців в Європі й Україні свідчить про те,

що вітчизняні заклади освіти мають необхідний зміст навчальних планів і програм.

Дослідження, проведені в ряді країн Європи, виявили, що обов'язковими для вивчення студентами є такі важливі предмети: поведіння із сільськогосподарськими відходами, тваринництво, боротьба зі шкідниками, точне сільське господарство, дистанційне зондування і геоінформаційна система, ефективність використання ресурсів (води, енергії, поживних речовин тощо), раціональне використання і збереження ґрунтів, технологічні, економічні, соціальні й екологічні аспекти сталого сільського господарства, раціональне використання та збереження водних ресурсів.

У 2015 р. заклади вищої аграрної освіти було передано в підпорядкування Міністерства освіти і науки України. Слід зазначити, що входження аграрних закладів освіти 2015 р. до складу Міністерства освіти і науки України має позитивні і негативні наслідки, зокрема, спрощено порядок акредитації та ліцензування спеціальностей, отримання наукових ступенів, учених звань, друкування наукових статей, відновилися науково-дослідна робота. Проте в умовах загальної кризи дещо погіршилося фінансування закладів освіти, їхнє утримання. Невирішеними досі є проблеми оподаткування виробництва навчально-дослідних господарств, оформлення прав власності на землю, майнових комплексів.

Статистичні дані свідчать про те, що з 2010 р. загальний контингент студентів в

усіх закладах вищої освіти України зменшився майже вдвічі: з 2 067 тис. осіб до 1 082 тис. осіб, зокрема тих, хто навчався коштом державного бюджету, — з 799 до 382 тис. осіб (на 48%).

Прикро те, що в Україні за цей період загальна кількість студентів на 10 тис. населення зменшилася з 557 до 258 осіб. При цьому в США та Росії цей показник тримається на рівні 580 та 560 студентів на 10 тис. населення [4]. Порушується норма Закону України «Про вищу освіту», яка передбачає, що в університетах кількість студентів, які навчаються за рахунок бюджету, не має бути меншою 51%.

Не оминула криза й аграрні заклади освіти. Загальний контингент студентів у них зменшився зі 160 тис. осіб у 2010 р. до 92,1 тис. осіб у 2020 р., зокрема тих, хто навчався коштом державного бюджету, — з 69,0 до 38,8 тис. осіб (рис. 1). При цьому загальна кількість студентів за цей період на 10 тис. сільського населення України зменшилася з 117 до 70 осіб.

Нині із загального контингенту студентів аграрних університетів, академій та інститутів 61,9 тис. осіб (67%) навчаються на денній і 30,2 тис. осіб (33%) — на заочній (дистанційній) формах навчання. На денній формі коштом державного бюджету навчається 32,7 тис. осіб (53%) і 29,2 тис. осіб (47%) — коштом фізичних та юридичних осіб. На заочній формі навчання коштом державного бюджету всього навчається 6,1 тис. осіб (20%) і 24,1 тис. осіб

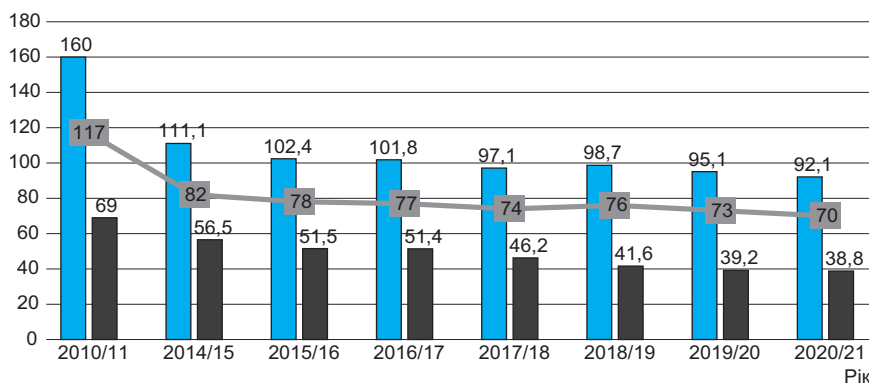

Рис. 1. Динаміка контингенту студентів в аграрних закладах вищої освіти (університетах, академіях, інститутах), тис. осіб: ■ — загальний контингент студентів; ■ — у т. ч. бюджетників; — — кількість студентів на 10 тис. сільського населення

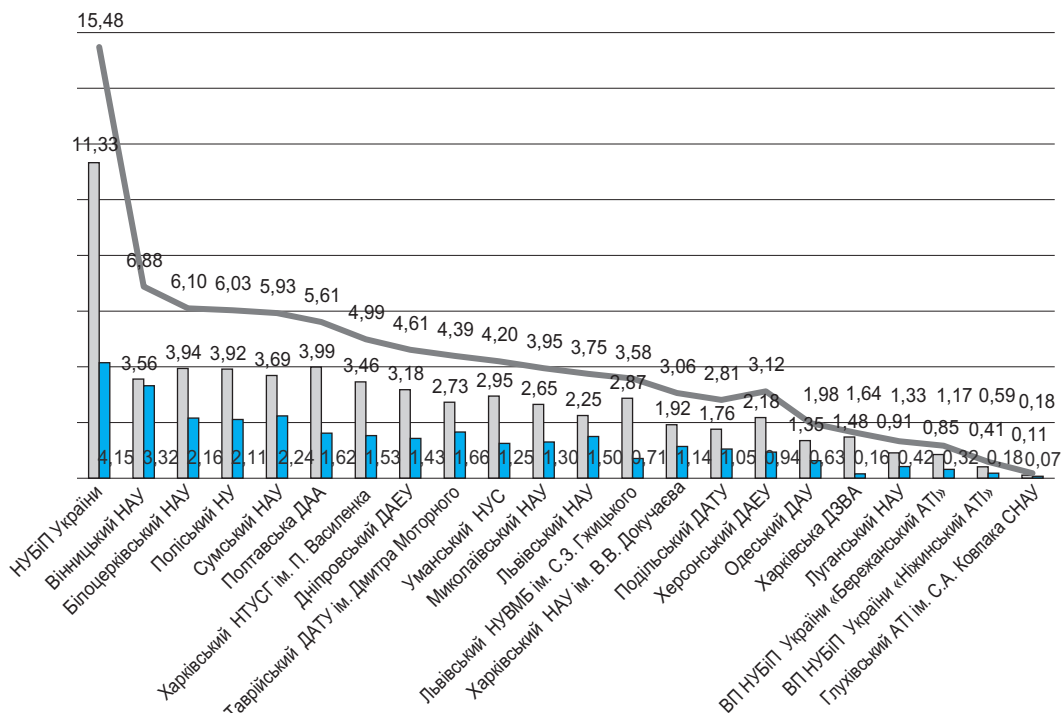

Рис. 2. Контингент студентів аграрних закладів вищої освіти за формами навчання всіх джерел фінансування, тис. осіб: — денна; — заочна; — разом (для рис. 2, 3)

(80%) — коштом фізичних та юридичних осіб.

Розподіл контингенту студентів по кожному з аграрних закладів освіти наведено на рис. 2.

Аналіз ситуації в освітній сфері останніх років свідчить про те, що спостерігалися тенденції скорочення контингенту і під час вступної кампанії 2021 р. (таблиця). При цьому дещо поліпшилася ситуація зі вступом на спеціальності агрономія, тваринництво, захист рослин. Проте, на жаль, знижується набір фахівців із недругорядних спеціальностей — агроінженерії, ветеринарної медицини, геодезії та землеустрою. Незрозуміло чому не проводяться навчання за державним замовленням на економічні спеціальності, менеджмент, облік і оподаткування. Через низькі статки такий підхід позбавляє права здобути ці професії дітям із малозабезпечених сімей, сільської молоді.

Тривожать тенденції, що спостерігаються і в професійних коледжах, особливо переданих у підпорядкування місцевих рад.

В аграрних коледжах і технікумах загальний контингент студентів скоротився з 87,2 до 51,7 тис. осіб, зокрема коштом державного бюджету — з 58,5 до 40,7 тис. осіб за останнє десятиріччя. Загальна кількість студентів коледжів і технікумів за останні 10 років зменшилася з 64 до 40 осіб на 10 тис. сільського населення України.

Загальний контингент студентів аграрних коледжів і технікумів становить майже 51,7 тис. осіб, із них 43,6 тис. осіб (84%) навчаються на денній та 8,1 тис. осіб (16%) — заочній формах навчання (рис. 3).

На діяльність коледжів негативно впливає їхня правова невизначеність, пошук свого місця в системі професійної освіти, намагання окремих законодавців об'єднати їх із профтехучилищами.

Аналіз обсягів зарахування вступників на денну форму навчання свідчить про те, що за профільними аграрними спеціальностями обсяги прийому студентів на початковий цикл навчання коштом державного бюджету мають тенденцію до ста-

Зведений аналіз вступної кампанії 2021 р. порівняно з 2020 р. на освітній ступінь «Бакалавр» до аграрних закладів вищої освіти на базі повної загальної середньої освіти та освітній ступінь «Молодший спеціаліст» (денна форма навчання)

Заклади вищої освіти	Разом по ЗВО				± Державне замовлення 2021 р. до 2020 р.
	2020 р.		2021 р.		
	усього зараховано	у т. ч. на бюджет	усього зараховано	у т. ч. на бюджет	
НУБіП України	2549	1409	3174	1444	35
Вінницький НАУ	943	249	811	252	3
Білоцерківський НАУ	941	402	708	374	-28
Харківський НТУСГ ім. П. Василенка	949	540	879	536	-4
Сумський НАУ	917	518	436	436	-82
Дніпровський ДАЕУ	873	321	748	308	-13
Полтавська ДАА	900	390	699	333	-57
Поліський НУ	790	379	669	320	-59
Таврійський ДАТУ ім. Дмитра Моторного	729	391	690	415	24
Миколаївський НАУ	684	294	540	371	77
Львівський НУВМБ ім. С.З. Гжицького	732	333	620	309	-24
Львівський НАУ	665	359	494	349	-10
Уманський НУС	569	287	304	147	-140
Подільський ДАТУ	386	213	376	221	8
Одеський ДАУ	377	113	316	142	29
Харківський НАУ ім. В.В. Докучаєва	310	161	273	170	9
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»	247	211	167	167	-44
Херсонський ДАЕУ	515	230	218	218	-12
Харківська ДЗВА	317	131	154	154	23
ВП НУБіП України «Ніжинський агротехнічний інститут»	142	102	77	77	-25
Луганський НАУ	156	116	93	73	-43
Глухівський агротехнічний інститут ім. С.А. Ковпака СНАУ	55	27	47	29	2
Усього	14746	7176	12493	6845	-331

більшого зниження (рис. 4). Так, прийом студентів ОС «Бакалавр» зі спеціальності «Агрономія» в 2010 р. становив 2167 осіб, 2015 р. — 1266, 2020 р. — 1095 осіб, що майже вдвічі менше, ніж у 2010 р. і на 171 особу менше, ніж у 2015 р. Прийом студентів ОС «Молодший спеціаліст» («Молодший фаховий бакалавр») аналогічно зменшено з 1583 осіб у 2010 р. до 1362 осіб у 2020 р.

На контингент студентів аграрних коледжів негативно вплинуло невиважене

рішення законодавців про вступ випускників до вишів після закінчення коледжу на основі 2-х обов'язкових ЗНО. Це змушує педагогічні колективи терміново переглядати навчальні плани та програми, скорочувати професійну складову, збільшуючи загальноосвітню, відмовляючись від спеціалізованих курсів — фізика для агронома, хімія для харчовика та ін.

Слід зазначити, що зменшення підготовки спеціалістів-агрономів відбувається за

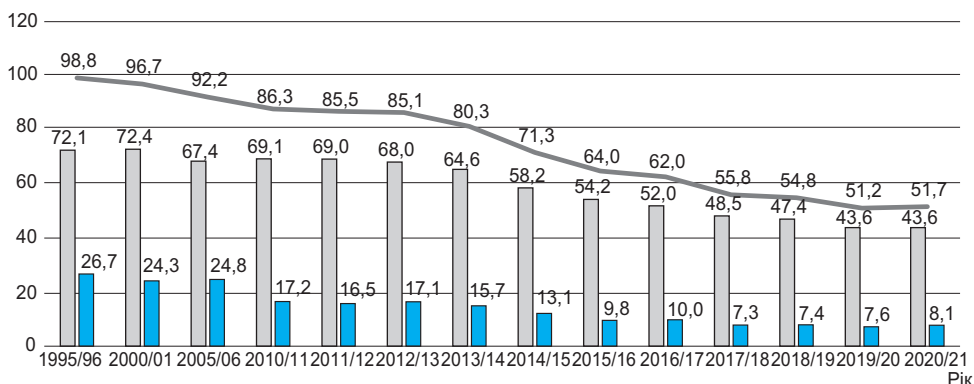

Рис. 3. Динаміка контингенту студентів аграрних коледжів і технікумів за формами навчання всіх джерел фінансування, тис. осіб

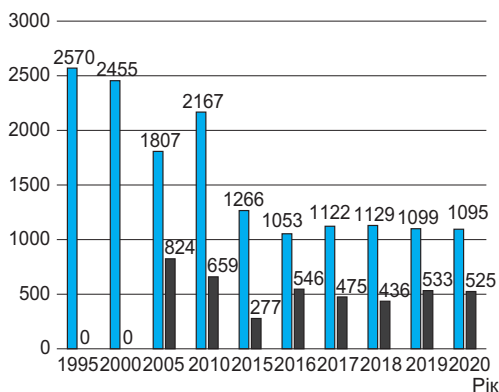

Рис. 4. Динаміка зарахування студентів на денну форму навчання ОС «Бакалавр» зі спеціальності «Агрономія», осіб: ■ — коштом державного бюджету; ■ — коштом фізичних та юридичних осіб

значного росту виробництва в Україні продукції рослинництва, зернових і зернобобових культур, запровадження складних органічних технологій, точного, прецензійного землеробства. Валове виробництво зернових у 1995 р. становило 36 млн т, 2020 р. — 65,4 млн т.

Стабільний спад відбувається і в прийомі на навчання фахівців для галузі тваринництва. Так, обсяги прийому до закладів вищої освіти зі спеціальності «Ветеринарна медицина» скоротилися коштом державного бюджету з 1527 у 2010 р. до 1026 осіб у 2020 р., до коледжів і технікумів — з 1564 до 945 осіб відповідно.

Аналогічною є ситуація з підготовкою технологів тваринницької галузі. Зі

спеціальності «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва» коштом державного бюджету втричі зменшено відповідний набір на ОС «Бакалавр» з 1434 осіб у 2010 р. до 496 осіб у 2020 р. і з 1564 осіб у 2010 р. до 945 осіб у 2020 р. на ОКР «Молодший спеціаліст» (молодший фаховий бакалавр).

Слід зазначити, що зменшився обсяг прийому студентів за державним замовленням освітнього ступеня «Бакалавр» за спеціальністю «Агроінженерія». Прийом студентів скоротився на 769 осіб у 2020 р. порівняно з 2010 р. Прийом до коледжів і технікумів залишився майже стабільним, але також мав тенденцію до зниження.

Сучасна практика діяльності українських аграрних закладів освіти свідчить про добре напрацьовану систему їхньої взаємодії, узгодження навчальних планів і програм. Позитивно себе зарекомендувала ступенева форма підготовки кадрів в аграрних закладах освіти, започаткована ще 20 років тому. Випускники коледжів за обраною спеціальністю успішно продовжують навчання в профільних вишах, економлячи для держави в рік до 1 млрд грн бюджетних коштів (рис. 5). Останні зміни в умовах вступу до закладів вищої освіти, які стосуються випускників коледжів, протирічать логіці і здоровому глузду.

На нашу думку, законодавцям слід внести зміни до Закону «Про вищу освіту» і передбачити можливість продовження навчання випускникам коледжів у закладах вищої освіти не через вступ, як це роблять

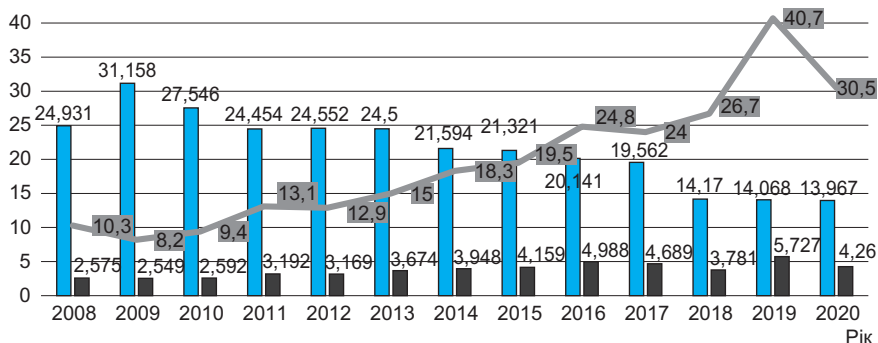

Рис. 5. Динаміка загальних обсягів випуску фахівців-початківців ОКР «Молодший спеціаліст» та реалізація ступеневої освіти: ■ — загальний обсяг випуску, тис. осіб; ■ — з них продовжили навчання в ЗВО денної форми навчання, тис. осіб; — — частка випускників, що продовжили навчання в ЗВО денної форми навчання, %

школярі, а через професійний відбір (можливо, і через тестування), адже студенти коледжів не вступають на 1-й курс, а продовжують навчання на 2–3-му курсах за спеціальностями на 2–3-річних бакалаврських програмах.

Не витримує критики і теза, яка обговорюється в засобах масової інформації про недоцільність продовження навчання бакалаврів через вступ до магістратури. Кількість бажаючих вступати до магістратури за останні роки різко зменшилася, у минулому році їх виявилось не більше 40% (рис. 6).

Загальні обсяги випуску фахівців у аграрних закладах освіти з повною вищою осві-

тою в 2020 р. становили 15192 особи, зокрема за денною формою навчання — 8192 особи, з яких 4645 осіб навчалися коштом державного бюджету.

Наведені цифри свідчать про необхідність перегляду державного підходу при визначенні держзамовлення, особливу увагу слід приділити аграрному сектору, вихідцям із села.

Серед напрямів можливої співпраці з ученими Національної академії аграрних наук України є виконання спільних наукових досліджень як в Україні, так і за її межами. Така діяльність могла б сприяти обом сторонам у нарощуванні якості

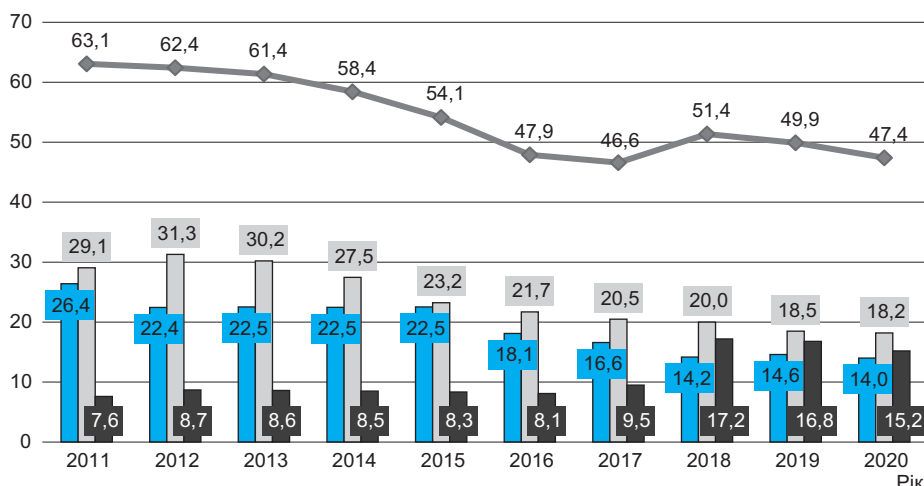

Рис. 6. Динаміка випуску фахівців денної та заочної форм навчання всіх джерел фінансування, тис. осіб: ■ — молодший спеціаліст; ■ — бакалавр; ■ — магістр; — — разом

досліджень, істотно підсилила б вітчизняне представництво в міжнародних рейтингах. Адже, за висновками відомого експерта Філіпа Альтбаха, «в науці настав час рейтингів» [5].

Динаміка фінансування наукових досліджень і розробок аграрних закладів вищої освіти свідчить, що серед 20 закладів у 2021 р. фінансуються 15 (75%). За результатами державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової діяльності за науковим напрямом «Аграрні науки та ветеринарія» подано 24 справи, до того ж не атестовано Одеський ДАУ та Подільський ДАУ. До кваліфікаційної групи А зараховано лише 2 університети (НУБіП України та Миколаївський НАУ), до групи Б — 2 університети (Сумський НАУ та Таврійський ДАУ імені Дмитра Моторного). Дві третини університетів було віднесено до кваліфікаційної групи В (переважає у діяльності освітній процес).

Аналіз динаміки фінансування досліджень і розробок закладів вищої освіти аграрного спрямування за 2018–2020 рр. у межах КПКВК 2201040 «Наукова і науково-технічна діяльність ЗВО та наукових установ» свідчить про те, що значна кількість аграрних університетів, які перейшли у сферу управління Міністерства освіти та науки України, змогли адаптуватися до умов конкурсного відбору наукових проєктів і розробок й відповідно сформувані або збільшити свої бюджети. Водночас додаткові можливості для розвитку наукової діяльності мають Сумський НАУ та НУБіП України за участю Миколаївського НАУ, Харківського НАУ ім. В.В. Докучаєва, Білоцерківського НАУ, Дніпровського ДАЕУ, Харківської ДЗВА, на базі яких відповідно до наказів МОН України № 444 від 02.05.2018 р. і № 475 від 12.04.2019 р. створено Центри колективного користування науковим обладнанням із новітніх агротехнологій: «Лабораторія екологічного землеробства та природокористування», «Агропромисловий комплекс, лісове і садово-паркове господарство, ветеринарія».

Серед 190 закладів вищої освіти України, які брали участь у формуванні рейтингу Скопус-2021, лише 5 університетів аграрного спрямування (25%) увійшли до першої сотні, серед них НУБіП України — до ТОП-30

українських вишів. При цьому у ТОП-200 українських вишів у першій сотні ЗВО є 4 аграрні заклади: НУБіП України (8-ме місце), Таврійський ДАУ ім. Дмитра Моторного (63-тє місце), Миколаївський НАУ (86-тє місце), Львівський НУВМБ ім. С.З. Гжицького (98-ме місце).

Отримані результати рейтингу свідчать про те, що резервів зростання в науковій, дослідницькій роботі в нас дуже багато. Адже в міжнародних рейтингах з усіх аграрних університетів лише НУБіП України позиціонується в міжнародному рейтингу QS.

На часі більш тісна координація наукової діяльності між академічними та університетськими дослідниками, участь у спільних проєктах, обов'язкове залучення до цієї діяльності молодих учених, студентів.

За даними Державної служби статистики України, середньооблікова кількість штатних працівників у квітні 2021 р. у сільському, лісовому та рибному господарствах становила 401,1 тис. осіб, а заробітна плата — 12,5 тис. грн [4].

Кількість безробітних в Україні, зареєстрованих у Державній службі зайнятості, становить 379 тис. осіб, зокрема в сільському, лісовому та рибному господарствах — 36,4 тис. осіб. Кількість вакансій, зареєстрованих у службі зайнятості, становить 69 тис., зокрема в сільському, лісовому та рибному господарствах — 5,7 тис.

Кількість безробітних з-поміж осіб, які впродовж року з дня закінчення всіх закладів вищої освіти зареєструвалися в державній службі зайнятості, у 2019 р. становила 9560 осіб, з них з повною вищою освітою — 2889 осіб, незакінченою вищою освітою — 2691, фахівців-початківців — 3941 і тих, хто має професію, — 39 осіб.

На перший погляд наведена статистика протирічить попереднім висновкам щодо розміру держзамовлення в галузях АПК. Проте це не зовсім так. Потреба в висококваліфікованих, здатних самостійно вести справу фахівцях є достатньою, а також ситуація із зайняттям посад пенсіонерами свідчить про потребу підготовки більш якісних кадрів.

Для прикладу нами було проаналізовано працевлаштування випускників, зокрема зі спеціальності 211 «Ветеринарна

медицина» з повною вищою освітою. Випуск ветеринарних лікарів 2020 р. становив 951 особу. Аналіз свідчить, що 83% випускників працевлаштувалися за фахом, а саме: 50% — у комерційних установах, 27% — державних органах, 3% — продовжили навчання (наука), 2% — виїхали за кордон. Майже 1% — залучені до науково-педагогічної діяльності. При цьому лише 17% працевлаштувалися не за фахом. Наведена статистика — на рівні розвинених європейських країн.

Спільно з науковцями НУБіП України, Українським клубом аграрного бізнесу, Асоціацією «Украгроосвіта» ми дослідили ситуацію на ринку праці, потребу у фахівцях для основних галузей АПК та кількість студентів, що навчаються за основними сільськогосподарськими спеціальностями. Аналіз свідчить, що забезпеченість професійними кадрами з харчових технологій, лісового господарства, галузевого машинобудування, автоматизації АПК коливається від 7 до 30%.

Крім того, спільно з Громадською Радою освітан і науковців України проаналізовано вступ до магістратури за основними педагогічними спеціальностями. З'ясовано, що на 15 тис. діючих шкіл в Україні готуватиметься близько 100 магістрів-хіміків, 150 фізиків, 200 математиків. На цю тенденцію оперативно мусить відреагувати уряд, місцева влада.

Важлива роль у розв'язанні цих проблем належить і Національній академії аграрних наук України.

Відчутний вплив мало обмеження під час вступу до магістратури щодо запровадження єдиного вступного випробування з іноземної мови (ЄВІ). Ситуація непроста, навіть катастрофічна. Про це доповідали на засіданні Ради з аграрної освіти при Міністерстві освіти і науки України 19 липня 2021 року. Отже, практично за кілька років аграрний сектор може залишитися без висококваліфікованих кадрів. Зменшиться відповідно і відбір до аспірантури.

Ми свідомі того, що сучасне виробництво потребує знання іноземної мови. Проте лише примусовими методами, заборонами успіху не досягти. Потрібна копітка, системна робота щодо вивчення іноземної мови

в Україні, починаючи з дитсадка, школи, використовуючи соціальні мережі, організовуючи спілкування з носіями мови, поїздки за кордон та ін. Адже відомо, що в окремих регіонах у сільських школах не вистачає третини вчителів іноземної мови.

Слід мати на увазі, що в університеті студенти вчать фахову мову, спеціальну термінологію, а єдиний вступний іспит (однаковий для всіх спеціальностей) діагностує загальні знання іноземної мови, правила, граматику та ін. Вважаємо, що доцільно безвідкладно переглянути також зміст вивчення іноземних мов у вишах і провести атестацію науково-педагогічних працівників, які їх викладають. Слід підтримати ініціативу НУБіП України щодо запровадження безкоштовних курсів з підготовки до складання ЄВІ для всіх студентів. І цей досвід варто поширювати.

Нині дуже гостро постає проблема якості науково-педагогічних працівників аграрних закладів освіти. Підготовку фахівців на початок 2021 р. у них здійснюють 6439 штатних науково-педагогічних працівників, з-поміж яких 5150 (80%) докторів філософії та докторів наук, 682 (10,6) професорів, 3154 (49,0) доцентів, 37 (0,6%) старших дослідників.

Аналіз якісного складу науково-педагогічних працівників свідчить, що за останні 15 років на 100 студентів наведеного контингенту кількість докторів наук збільшилася з 1 особи до 1,3 особи, а кількість кандидатів наук і докторів філософії — відповідно із 6,2 до 6,7 особи (рис. 7).

Аналогічні якісні зміни відбуваються і в складі науково-педагогічних працівників з ученими званнями. Так, на 100 студентів наведеного контингенту кількість професорів за аналогічний період збільшилася з однієї особи до 1,1, проте кількість доцентів зменшилася з 5 до 4,9 особи.

За формальними показниками кадровий склад науково-педагогічних працівників поліпшився. Проте якісний склад, вікові тенденції є критичними. Спостерігається певне старіння науково-педагогічних кадрів, небажання талановитої молоді займатися викладацькою роботою, певна відірваність педагогів від реального сектору, нових технологій, застаріла навчальна

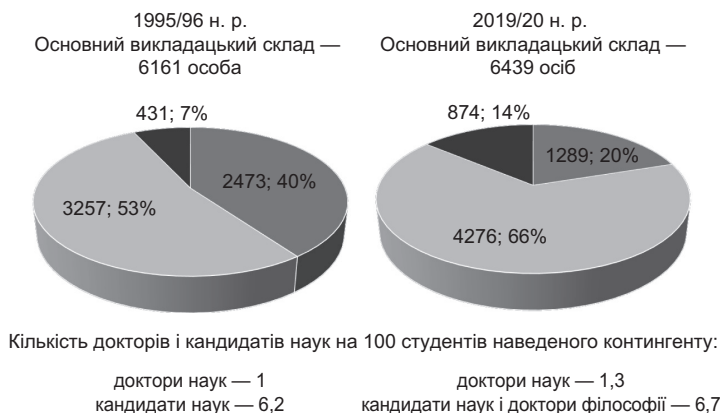

Рис. 7. Склад науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти за науковими ступенями, осіб,/%: ■ — доктори наук; ■ — кандидати наук; ■ — інші

матеріально-технічна база, низький рівень дослідництва, погіршення баз практик.

Назрілою для розв'язання є проблема забезпечення житлом науково-педагогічних працівників, унесення змін до законодавства, які б дали змогу закладам вищої освіти вкладати свої кошти в житлове будівництво, використовувати для цього землі, які є у власності освітніх закладів. Адже за минулі роки університетами практично не було споруджено жодного сучасного багатопверхового будинку для науково-педагогічних працівників.

Принагідно треба нагадати, коли постало гостро питання долі колишньої Української сільськогосподарської академії, реформування сільського господарства наприкінці 80-х років минулого століття, то співробітникам Академії Урядом колишнього СРСР у 1984 р. було виділено більше 150-ти квартир безкоштовно.

Справжнє реформування, оновлення вищої аграрної освіти, розвиток наукових досліджень, вважаємо, є безальтернативним. Його мета — якісна освіта, інтегрована в європейський освітнянський простір, забезпечення високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, задоволення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Способи вирішення — нова система профорієнтаційної роботи, пошук і виховання мотивованого студента, кваліфікованого викладача, щедра розумна держава, достойна

заробітна плата, а також створення стимулів для партнерства бізнесу із закладами освіти, установами Національної академії аграрних наук України.

Наукова громадськість не може спокійно спостерігати за хаотичною оптимізацією закладів освіти, скороченням бюджетної складової та розширенням комерційної, звуженням доступу до навчання сільських дітей, деградацією соціальної та виробничої сфери села, а також втратою робочих місць для науково-педагогічних працівників.

За висновками дослідника з Оксфорду Саймона Марґінсона, наука зароджується в складній екосистемі, в якій вчені використовують різноманітні джерела фінансування та зв'язки на різних рівнях. Дослідник характеризує науку, як «гонку інновацій»[6].

В аграрній сфері, яка динамічно розвивається, існує об'єктивна потреба в інноваційних рішеннях, проте роль університетської науки у цих процесах є недостатньою. Бізнес із більшим задоволенням закуповує нові технології на Заході, ніж здійснює інвестиції у вітчизняні університети чи науково-дослідні інститути.

Виходом може бути лише співпраця між науково-дослідними інститутами Національної академії аграрних наук України, університетами та бізнесом. І роль регіональних наукових центрів, створених Президентом Національної академії аграрних наук України, тут непересічна, потребує підтримки та розвитку.

Оцінюючи економічні досягнення України, стан благополуччя громадян, демографічну ситуацію, міграцію населення, розглядаючи це зокрема і як результат освітньої, наукової діяльності, підготовки кадрів, маємо поки що негативний результат.

З огляду на це слід порушити і таке питання, яке іноді ми свідомо обходимо, як міжнародний ринок праці. Об'єктивно ринок освітніх послуг не може бути зорієнтований лише на ринок праці України. Інакше навіщо тоді була країні Асоціація з Європейським Союзом, Болонський процес, конвертований диплом, європейський досвід, намагання вступити в ЄС, НАТО.

Значна кількість молодих людей змушені нині виїжджати за кордон на роботу і працювати там, на жаль, здебільшого не за фахом. Звідти йдуть мільярдні інвестиції в економіку України. За такої ситуації, напевно, варто реагувати і на потреби світового ринку праці. Час думати не тільки про державу, а й про окремо взятого українця, його добробут. Не можна нескінченно скорочувати підготовку фахівців, економити на освіті. Рано чи пізно фахівці будуть затребувані, більшість із них повернуться додому із Заходу, маючи гарний досвід господарювання.

Учених, науково-педагогічну громадськість, аграрний бізнес, роботодавців, студентів хвилює певна заангажованість окремих законодавців, урядовців, примусовий характер реформ у вищій школі. Домінують тут, на жаль, представники грантових організацій, які весь час нав'язують університетам усілякі заборони, обмеження, дискримінаційні заходи. Ні про яку демократію, автономію закладів вищої освіти не можна говорити, коли науково-педагогічні колективи нині практично не впливають на вступ до університетів, а «широкий конкурс» нівелює всю профорієнтаційну роботу.

Аналіз свідчить, що в університетах України все менше і менше студентів із сільської місцевості, які навчаються за кошти державного бюджету. Норми закону про пріоритетність розвитку сільського господарства, які передбачають квотний принцип при зарахуванні на навчання сільської молоді за рахунок державного замовлення до закладів вищої освіти, не діють. А в таких закладах вищої освіти, як Київський національний

університет імені Тараса Шевченка чи Національний університет «Києво-Могилянська академія» студентів-випускників сільських шкіл взагалі обмаль.

Вважаємо, доречно зберегти вступ до університетів через зовнішнє незалежне оцінювання, але нехай це вирішують самі абітурієнти, обираючи «свій» університет, при цьому обмежити абітурієнтів 2–3-ма заявами на вступі, не примушуючи ціле літо тисячі членів приймальних комісій рахувати сотні тисяч пустих заяв, маючи в кінці від усього цього процесу «пшик».

Прикрим є і те, що за «широкого конкурсу» абітурієнти часто-густо після зарахування не приходять у той університет, куди їх зарахував комп'ютер, а заклади вищої освіти залишаються без студентів... Таких «відказів» до 7-ми тис. щороку. Ця ситуація потребує оперативного втручання з боку Міністерства освіти і науки України.

В Україні у зв'язку із земельною реформою є гостра потреба в унормуванні земельних питань, тому Міністерству аграрної політики та продовольства України, Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру спільно з Міністерством освіти і науки України потрібно взяти цю проблему на особливий контроль та провести серію нарад щодо прискорення оформлення земельних актів для університетів і коледжів, недопущення порушень земельного законодавства, вилучення земель у навчальних закладів. До речі, аграрні заклади освіти забезпечені землею на половину від нормативної потреби.

Життя потребує підвищення якості навчального процесу, вдосконалення онлайн-навчання, зміцнення матеріально-технічної бази, завершення процедури створення та оновлення електронних навчальних платформ, широке застосування «змішаного» навчання, удосконалення наявної бази практик, перехід від групових до індивідуальних практик, створення навчальних практичних центрів на базі кращих господарств. Нагальною є тема фінансової автономії університетів і коледжів, спрощення ведення господарських операцій, посилення зв'язків з академіями, зокрема Національною академією аграрних наук України.

Вважаємо, що Міністерству освіти і науки України варто внести пропозиції Міністерству економіки України, Кабінету Міністрів України щодо спрощення процедури закупівель під час проведення сільськогосподарських, науково-дослідних робіт.

Ураховуючи погіршення матеріального стану сільської молоді, доцільним є вивчення питання про відтермінування, а можливо, і перегляду обов'язкового запровадження індикативної вартості навчання на період економічної кризи, пандемії.

Доцільно відмінити дискримінаційні обмеження щодо розміру державного замовлення на економічні та юридичні спеціальності для випускників сільських шкіл.

Не можна залишати поза увагою проблеми охорони праці, вжиття безвідкладних заходів щодо боротьби з пожежами. Народні депутати України повинні ініціювати виділення окремим рядком у бюджеті наступного року хоча б 1 млрд грн на боротьбу з пожежами, ліквідацію техногенних небезпек.

Асоціація аграрних закладів освіти за підтримки Президії Національної академії аграрних наук України спільно з народними депутатами України має внести законодавчі пропозиції щодо стимулювання роботодавців для виділення коштів на підготовку кадрів і проведення науково-дослідних робіт. Було б доцільно дозволити підприємцям зраховувати у валові витрати затрати на підготовку кадрів університетами та коледжами, ведення прикладних наукових досліджень.

Поза нашою увагою не повинна залишитися тема забезпечення закладів вищої освіти та академічних установ науковими, науково-педагогічними кадрами. Життя потребує вжити комплексних заходів щодо розв'язання кадрових, соціальних проблем, у т.ч. стимулювати будівництво житла для науково-педагогічних працівників,

нових гуртожитків для студентів, аспірантів.

Потребує вдосконалення система державного замовлення, яка має працювати на ретельному аналізі реального сектору економіки, враховуючи міжнародний ринок праці, та забезпечувати конституційні права громадян на якісну освіту. Негайно слід повернутися до норм Закону про пріоритетний розвиток села, який передбачає встановлення квот для випускників сільських шкіл.

На життєдіяльність закладів освіти істотно впливають карантин, пандемія. Дослідження Програми міжнародного оцінювання студентів (PISA), яка вивчала якість знань, засвідчила, що студенти, які конспектують лекції ручкою, розмірковують разом з професором на лекції — набагато краще засвоюють матеріал, ніж коли вони машинально набирають цей текст на комп'ютерах [7].

Щодо соціальної складової, технічних проблем дистанційного навчання, то, згідно із даними моніторингових опитувань Інституту соціології НАН України за 2020 р., майже 25% усіх респондентів не користувалися інтернетом [8].

Мусимо зважити і на міжнародний досвід. Так, у Японії із сотень тисяч студентів, які навчалися дистанційно за річними програмами, лише 5–7% отримали сертифікати про закінчення навчання [9].

Аналізуючи останні реформи, зміни в країні, освіті України, спостерігаємо, що їхня мета часто-густо — зміни заради змін... У пошані той міністр або президент, який щось змінює, щось руйнує, заперечує. І як тут не згадати думку М. Сенченка, який, характеризуючи стратегію, проголошену в світі глобалістами, пише, що нації повинні бути запрограмовані на зміни і мусять настільки звикнути до таких запропонованих змін, що реальні глибокі зміни будуть ледве помітні [10].

Висновки

Досвід, здобутий у вітчизняних аграрних закладах освіти, свідчить, що система ступеневої підготовки надає широкі можливості для задоволення освітніх потреб людини, вихідців з села, підвищує гнучкість і всебічність підготовки фахівців, рівень їхнього соціального захисту

відповідно до економічних змін та потреб ринку праці, забезпечує здобуття бажаної кваліфікації або її підвищення за обраним напрямом професійного спрямування.

Ці та інші виклики науково-педагогічна громадськість, уряд, парламент, академії наук мусять ураховувати в повсякденному

житті. Потрібно посилити якість мереж інтернету, сконцентруватися на побудові соціальних науково-освітніх програм, платформ, на створенні віртуальних технологій та ін. Взаємодія Президії Національної академії аграрних наук України з Асоціацією аграрних закладів освіти, колективами університетів і науково-дослідних інститутів здатна

помітно поліпшити якість освітнього процесу, спільної науково-дослідної, інноваційної діяльності.

Аграрний сектор економіки, природоохоронна, екологічна діяльність потребують реальної уваги та переосмислення, серйозної підтримки як з боку держави, науковців, так і вітчизняного бізнесу. Це одне з першочергових завдань.

Nikolaienko S.¹, Nikolaienko M.²

The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, 15 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03041, Ukraine; e-mail: rectorat@nubip.edu.ua, msnikolaienko@gmail.com; ORCID: ¹0000-0001-5271-1777, ²0000-0003-2213-4985

Higher agricultural education in Ukraine: the challenges of time

Goal. To analyze the dynamics of agricultural education in Ukraine over the past decade; consider changes and describe the quality of educational, innovative and research activities, the main trends in training qualified personnel for the agricultural sector of the economy, the impact on the educational process of quarantine restrictions, distance learning, demographic change. **Methods.** Analysis of statistical data — materials collected by scientists of NULES of Ukraine, the Association of Agricultural Educational Institutions; the results of the meeting of the Council for Agrarian Education at the Ministry of Education and Science of Ukraine with the participation of the Ministers of Education and Science and Agrarian Policy and Food. **Results.** The key problem today is to improve the quality of the educational process, combining educational

and scientific activities with practical training of students through the increase of the role of employers, agribusiness in the life of universities. Emphasis is placed on the expediency of development and introduction by the Association of Higher Agrarian Education Institutions, the Union of Rectors of Higher Education Institutions together with the People's Deputies of Ukraine of legislative initiatives to encourage stakeholders to finance training and research, improve the activities of research farms, links with departments of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. The directions are offered of improvement of the system of the state order which is based on the careful analysis of real sector of the economy taking into account needs of local communities, the international labor market, youth. **Conclusions.** The materials of the article, conclusions, and proposals can be useful for research institutions, educational institutions, public authorities, local communities, the public.

Key words: *agricultural sector, quality of the educational process, state order, distance education, need for personnel, labor market, cooperation with business.*

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202112-01>

Бібліографія

1. *Кваліфікаційна яма: проблема підготовки майбутніх фахівців IT та ІКТ.* 2019. URL: http://www.dut.edu.ua/ua/news-1-626-7801-kvalifikaciynayama--problema-pidgotovki-maybutnih-fahivciv-it-ta-ikt_kafedra-kompyuternih-nauk-ta-informaciy-nih-tehnologiy

2. *Ювал Ной Харарі.* 21 урок для 21-го століття; перекл. О. Дем'янчука. Київ: Book Chef, 2018. 416 с.

3. *Гейтс Б.* Як відвернути кліматичну катастрофу. Де ми зараз і що нам робити далі; пер. з англ. Ю. Костюк. Київ: Лабораторія, 2021. 224 с.

4. *Державна служба статистики України.* 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. *Altbach P.* Ranking Season Is Here. *International Higher Education.* 2011. № 62. P. 2–5.

6. *Marginson S.* What drives global science? The four competing narratives. *Studies in higher educa-*

tion. 2021. doi: 10.1080/03075079.2021.1942822

7. *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA.* 2018. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf

8. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін; за ред. В. Ворони, М. Шульги.* Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. Вип. 7. 547 с.

9. *Vyeongwoo Kang.* How the COVID-19 Pandemic Is Reshaping the Education Service. *The ICT and Evolution of Work Series Editor: Jungwoo Lee. The Future of Service Post-COVID-19 Pandemic. Rapid Adoption of Digital Service Technology.* 2021. V. 1. P. 15–36. doi: 10.1007/978-981-33-4126-5_2

10. *Сенченко Н.И.* Невидимая война: биологическое оружие. Киев: Лира-К. 2020. 216 с.